

УДК [801.677:82-1]:81'373.22

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ХАЙБУН (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИЧНОГО ЩОДЕННИКА МАЦУО БАШЬО «СТЕЖКАМИ ПІВНОЧІ»)

Уляна ВИТИЧАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича,
бул. Університетська, 1, Львів, 79000 Україна,
e-mail: vytychaku@gmail.com*

Вплив поезики хайку на японську художню прозу сприяв появі у японській літературі нового прозового жанру «хайкай-но буншю» (俳諧の文章), головними ознаками якого були простота й поетичність мови, лаконізм, літературний підтекст, багатство асоціацій, ремінісценцій, алюзій, ліризм тощо. Кращими зразками творів, написаних у жанрі «хайбун», вважають щоденники Башьо «Смерть у дорозі. Записки мандрівника» (1684 року), «Подорож до Сарашіни» (1688 року), «Стежками півночі» (1688 року), «Записки з дорожньої скриньки» (1690–1691 роки); збірка есе поета Йогої Яю «Латане вбрання»; розлогі передмови до власних поетичних збірок Йоси Бусона; літературні есе, подорожні нотатки, ліричні щоденники Кобаяші Ісси «Останні дні батька» (1801 року), «Моя весна» (1819 року) та ін.

Ключові слова: хайку, хайкай-но буншю, поезика.

Однією з особливостей японської літератури є формування нових жанрових форм, змінюючи структуру або семантику вже існуючих. Хайкай-но буншю (俳諧の文章, дослівно: «твори/в стилі/ хайкай»), або ще 俳諧の文 «хайкай-но бун», дослівно: «література /в стилі/ хайкай», скорочено: 俳文 «хайбун») – жанр ліричної прози, тексти якого містять численні вкраплення віршів-хайку.

Основу філософської концепції поезики хайкай становлять ідеї дзен-буддизму, суть якого, за твердженням самих засновників цієї релігійної школи в Японії – Ейся (1141–1215) (секта *Ріндзай*) та Догена (1200–1253) (секта *Сото*), неможливо досягнути людським розумом, її можна лише відчутти й пережити. Башьо, який говорив, що, «досягнувши висот прозріння і просвітління, душа має повернутися до низького і земного», уважав поезію хайкай одним із засобів самопізнання людини, як невід'ємної й органічної частки природи. «Істина в тому, що ти бачиш і відчуваєш, – казав він своїм учням. – Почуття, пережите поетом, стає віршем – саме в цьому полягає істина поезії хайкай (“хайкай-но макото”)).

Головні засади поезики хайку у поєднанні з художньо-стилістичними особливостями жанрів ніккі та дзуйхіцу, сприяли виникненню у добу Едо (1603–1867) літератури хайбун. Естетичне підґрунтя літературно-художнього стилю хайбун склали характерні риси

такого концептуального для японської естетики поняття, як аймай – «невизначеність», «невиразність», «неясність», «нечіткість»; «двозначність», «підтекст», «натяк», «асоціація» тощо.

Типовими зразками прози хайбун вважають ліричні щоденники Башьо: «Кістки, що біліють у полі» (1685–1687), «Подорож до Кашіми» (1687), «Подорож до Сарашіни» (1688–1689), «Стежками Півночі» (1689–1694), «Записки з дорожньої скриньки» (1687–1691) та інші; збірка лірично-гумористичних есе поета Йокое Яю (1702–1783) під назвою «*Удзурагоромо*» («Латане вбрання»); розлогі передмови до власних поетичних збірок Йоси Бусона; літературні есе, подорожні нотатки, ліричні щоденники Кобаяші Ісси «Останні дні батька» (1801 року), «Моя весна» (1819 року) та інші.

Розглянемо детальніше щоденник «Стежками Півночі», що описує подорож Мацуо Башьо і його учня Сора, в яку вони вирушили 27 травня 1689 року, місцями, оспіваними поетом Сайгьо-хоші (1118–1190): на північ до Сендая, потім до узбережжя японського моря, і закінчуючи провінцією Міно (префектура Гіфу). Остання авторська редакція Башьо його «Стежок» датується 1694 роком, однак уперше ця книга була надрукована лише через вісім років після смерті поета. Сам Башьо характеризував цей твір словами: «1 000 канджі, 63 вірші й майже 2 000 кілометри пішого шляху» [12, с. 8–9].

Насамперед, варто наголосити *простоту та поетичність* мови твору. Наприклад: 海北にかまえて浪打入所を汐ごとしと江の縦横一里ばかり松島にかよひて又異なり松島は笑ふがごとく象潟はうらむがごとし寂しさに悲しみをくわえて地勢魂をなやますに似たり «...А на північному боці узбережжя видніється місце, куди докочуються морські хвилі, і зветься воно Шіогоші – Перекат. Ширина затоки не більше одного рі, вона чимось нагадує Мацушіму, проте й відрізняється від неї. Мацушіма ніби усміхається, така вона світла й сонячна, а Касігата немов насупилася – вся така хмарна. Віє від цієї затоки незрозумілим смутком і тугою, неначе вона перебуває у поганому настрої» [12, с. 106].

Важливим елементом змісту щоденника є також *лаконізм*. Наприклад:

行行てたふれ伏とも萩の原 曾良

と書置たり行ものゝ悲しみ残るものゝうらみのわかれて雲にまよふがごとし
像も又

今日よりや書付消さん笠の露

Якщо впаду в дорозі

І не встану, –

Залишиться зі мною цвіт хагі. Сора

«Туга того, хто змушений піти, велика, але великою є також печаль того, хто залишається – немов самотні качки губляться десь у хмарах. Я теж склав у відповідь:

Твоє ім'я

Стираю від сьогодні...

Росинки на солон'янім брилі!

(у ті часи мандрівники, зазвичай, писали своє ім'я та імена своїх супутників на крисах подорожнього бриля) [12, с. 120].

У тексті є вкраплення численних поезій, що утворює *літературний підтекст*

(за допомогою цитування творів інших поетів та власних думок автора). Наприклад: «Напевно, колись тут випадала така ж рясна роса, адже недаремно в давньому вірші мовиться: “Хазяїнові, служнику дбайливий, скажи...”» [12, с. 68]. Тут Башьо зацітував початок вірша невідомого автора з поетичної антології «Кокінвакашю» (№1091):

御さぶらひ	Хазяїнові,
御笠と申せ	Служнику дбайливий,
宮木野の	Скажи, щоб капелюха одягнув,
木の下露は	Бо в Міягі роса з дерев –
雨にまされり	Мов злива!

[3, с. 1214]

Також автор використав у творі велику кількість *асоціацій* та *ремінісценцій*:

小松といふ所にて
しほらしき名や小松吹萩すゝき

У містечку під назвою Комацу:

Маленькі сосни –

Чарівне ім'я!

В кущах хагі і в очереті – вітер [12, с. 115].

Також, наприклад: «Це нагадало мені давній вірш: «...З бухти Шіюгама у невідому відпливаю даль», і я перейнявся почуттями, які переповнювали автора цього вірша, а серце заповонила журба» [12, с. 73]. Ці рядки – ремінісценція на вірш невідомого автора з поетичної антології «Кокінвакашю» (№1088)»:

陸奥	«Край Мічіноку!
いづくはあれど	Простір і печаль...
塩釜の	В човні на веслах
浦こぐ舟の	З бухти Шіюгама
綱手かなしも	У невідому відпливаю даль».

[3, с. 1211]

«Побачивши гніздо скопи на скелі:

“Аж поки не покриє океан

Своїми хвилями...” гніздечко скіп –

Ніколи, ніколи не розлучаться вони! Сора».

Ця поезія ремінісценція на відомий вірш Кійохари-но Мотосуке, що входить до складу поетичних антологій «Го-шюі-шю» (1086 року, №1086) та «Хяку-нін іш-шю» (1235 року, №42):

契りきな	Кохати присягалися повік,
かにみに袖を	Сльозами поливаючи рукава,
しぼりつつ	Аж поки не покриє океан
末の松山	Своїми хвилями
波越さじとは	Суе-но Мацу-яму!

岸に舟をあがれば花の上こぐとよまれし櫻の老木西行法師の記念をのこす。

。。

Після цього, вже на протилежному березі, вийшли з човна й опинилися біля старої

вишні, яка пам'ятає, мабуть, ще самого Сайгьо. Адже саме тут написав він колись: «Човни рибальські квітами пливуть...» [12, с. 106]. Мацуо Башьо має на у вазі вірш-танка, авторство якого приписують Сайгьо:

Човни рибальські квітами пливуть –
 На гребенях хвиль
 В затоці Кісагата,
 Як і повсюди,
 Вишні теж цвітуть.

Отож, можна зробити висновок, що поєднання головних засад поезики хайкай, розробленої Мацуо Башьо, з художніми досягненнями кращих зразків таких популярних літературних жанрів, як ніккі і дзуйхіцу сприяло появі літератури в стилі хайкай, головними ознаками якого були простота й поетичність мови, лаконізм, літературний підтекст, багатство асоціацій, ремінісценцій, алюзій, ліризм тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондаренко І. П.* Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури / І. П. Бондаренко. – Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 555 с.
2. *Бондаренко І. П.* Антологія японської поезії: танка та ренга / І. П. Бондаренко. – Київ : Факт, 2004. – 912 с.
3. *Бондаренко І. П.* Збірка старих і нових японських пісень. Поетична антологія (905–913 рр.) / І. П. Бондаренко ; передмова, переклад з японської та коментарі І. Бондаренка. – Київ : Факт, 2007. – 1278 с.
4. *Боронина І. А.* Поэтика классического японского стиха / И. А. Боронина. – Москва : Наука, 1972. – 374 с.
5. *Бреславец Т. И.* Теория японского классического стиха / Т. И. Бреславец. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 1984. – 116 с.
6. *Горегляд В. Н.* Ки-но Цураоки / В. Н. Горегляд. – Москва, 1983.
7. *Горегляд В. Н.* Японская литература VIII–XVI вв. / В. Н. Горегляд. – Санкт-Петербург, 1997.
8. *Долин А. А.* Японская поэтическая традиция / А. А. Долин // Шедевры японской классической поэзии в переводах Александра Долина. – Москва, 2009.
9. *Конрад Н. И.* Очерки японской литературы / Н. И. Конрад. – Москва, 1973.
10. *Конрад Н. И.* Японская литература от «Кодзики» до Токутоми / Н. И. Конрад. – Москва, 1974.
11. *Конрад Н. И.* Японская литература в образцах и очерках (Репринтное издание) / Н. И. Конрад. – Москва, 1991.
12. *Мацуо Башьо.* Стежками Півночі: пер. з яп. та передм. І. Бондаренка. – Київ, 2014. – 208 с.
13. Японская любовная лирика, пер. со старояп. А. Глускиной. – Москва : Худож. лит., 1973. – 343 с.
14. 古今和歌集 (新編日本古典文学全集11) / [紀貫之ほか奉勅撰]; 小沢 正夫, 松田成穂校注・訳. 東京: 小学館, 1994.
15. 新古今和歌集 (新編日本古典文学全集43) / [藤原通具ほか奉勅撰]; 峯村文人校注・訳. 東京: 小学館, 1995.

Стаття: надійшла до редакції 29.03.2017
прийнята до друку 12.04.2017

THE SPECIFICITY OF THE «HAIBUN» POETICS AS BASED ON THE LYRICAL DIARY «THE TRAILS OF THE NORTH» BY MATSUO BASHO

Uliana VYTYCHAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Professor Yaroslav Dashkevych Department of Oriental Studies,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: vytychaku@gmail.com*

The influence of the poetry of haiku on Japanese artistic prose contributed to the emergence of the new prose genre «haikai no bunsho» in the Japanese literature. Its main features are simplicity and poetic language, laconicism and literary subtext, the wealth of associations, reminiscences and allusions, lyricism, etc. The best examples of works written in the genre of «haibun» are authored by Matsuo Basho, namely «Death in the road. Traveler's Notes» (1684), «A Journey to Sarashini» (1688), «The Trails of the North» (1688), «Notes from the road box» (1690–1691). A collection of lyrical and humorous essays, entitled «Udzuragoromo» («Satin's apparel»), by the poet Yokoy Yayu (1702–1783), detailed prefaces to Josy Bush's poetry collections and literary essays, travel notes, lyrical diaries «The Last Days of the Father» (1801) and «My Spring» (1819) by Kobayashi Issa also belong to this genre.

«Tracks of the North» describes the journey of Matsuo Basho and his student Sora, which they started on May 27, 1689 from the places praised by the poet Saygo Hoshi (1118–1190). The route departed from the north to Sendai, then went to the coast of the Japanese Sea and ended with the province of Mino (Gif's prefecture). The last authorial version of Basho's «Track» dates back to 1694, but the book was printed for the first time only eight years after the poet's heart. Basho described this work in his own words in such a way: «1000 Kanji, 63 verses and almost 2000 kilometers of a walking path».

The basic thoughts of this work can be narrowed to the views on the history of the country and the great people, the problems of the survival of the feelings of those who already traveled on these paths (Noin-hoshi, Saygo-hoshi), re-collections of the best poetic writings, and the ability to see high poetry in the everyday life.

Thus, the combination of the main principles of the poetics of haikai, developed by Matsuo Basho, with artistic achievements in such popular literary genres as nikki and zuihitsu, gave birth to haykay literature, the best example of which is the traveling journal OKU-NO HOSOMICHI.

Keywords: haiku, haikai no bunsho, poetics.